

ВІД АВТОРА

Сьогодні освіта в Україні перетворює знання в найважливішу складову успіху завдяки зовнішньому незалежному оцінюванню (ЗНО). Той, хто добре підготувався до цього соціального фільтру, може отримати можливість продовжити своє навчання в найпрестижніших вишах країни.

Однак для цього необхідно гарненько простудіювати шкільні підручники за кілька класів. Але ж як серед усього розмаїття авторських навчальних посібників вибрати саме ті, що потрібно? Те, що є вибір — це добре. Проте такі книги часом суб'єктивні. Скажімо, для 10 класу рекомендовано для навчання 7 підручників — і кожен автор по-своєму викладає матеріал, розставляє свої акценти. Звичайно, висвітлені проблеми з різних сторін дають повнішу історичну картину. Та для цього потрібно опрацювати весь цей стос книг! І навіть тоді цінні факти, які варто знати для успішного складання ЗНО, не завжди знайдеш.

Саме для того, щоб вільно оперувати всією необхідною інформацією для успішного розв'язання тестів, було й створено цей посібник.

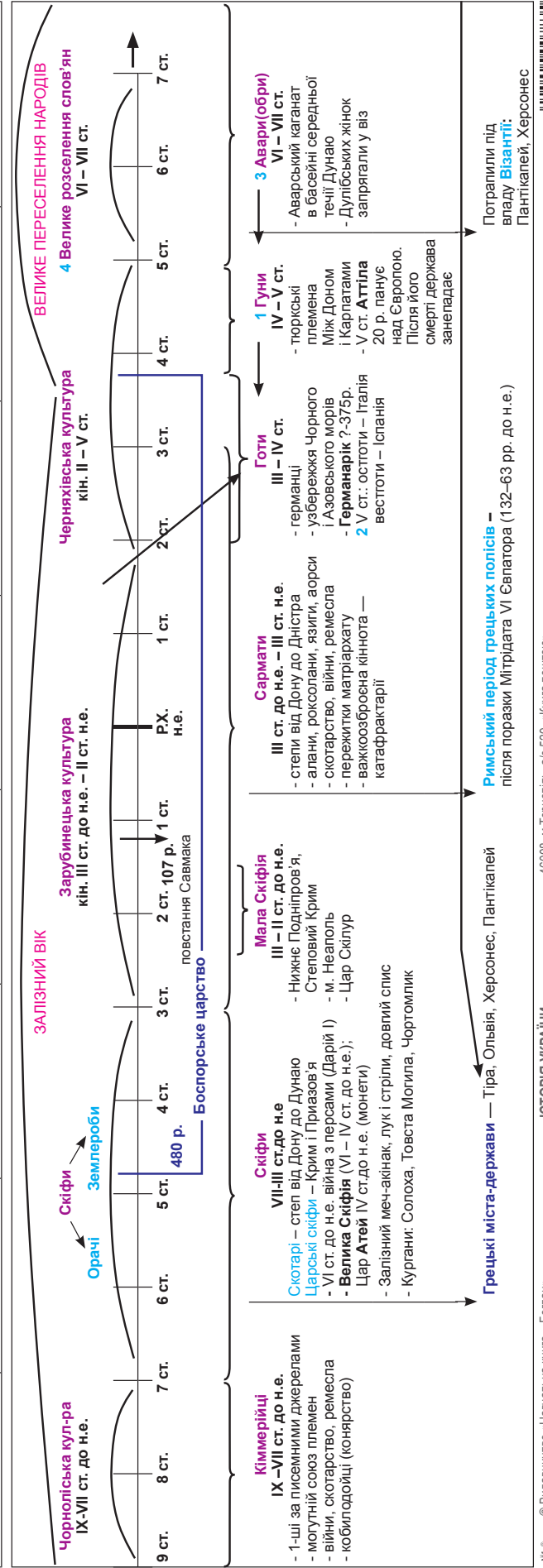
Інформацію тут викладено у вигляді таблиць. Адже відомо, що знання фактів ще не дає розуміння: їх треба ввести в систему, необхідно побачити діалектичний зв'язок, логіку, зрештою. Тільки тоді матеріал буде набагато краще сприйматися і засвоюватися. Найважливіша риса нашого видання — системність.

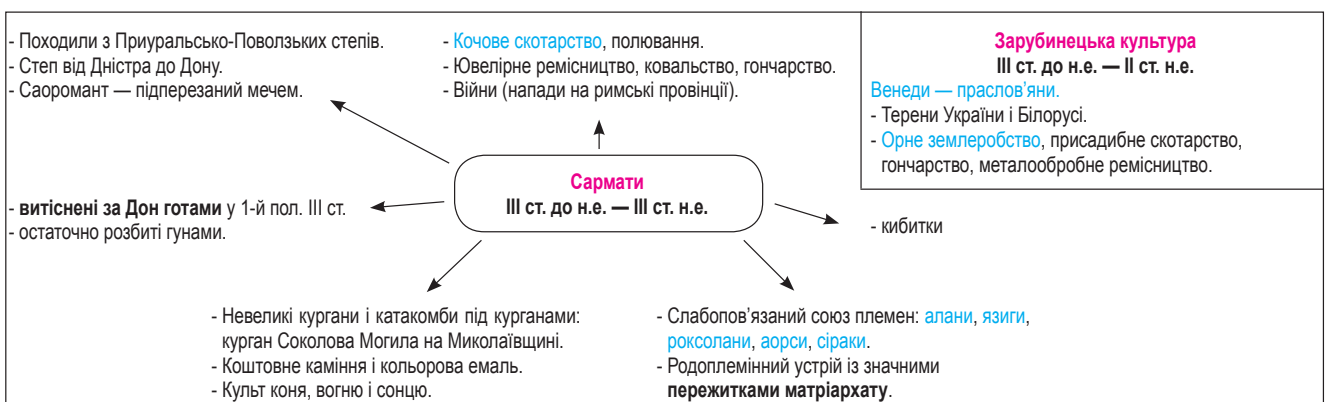
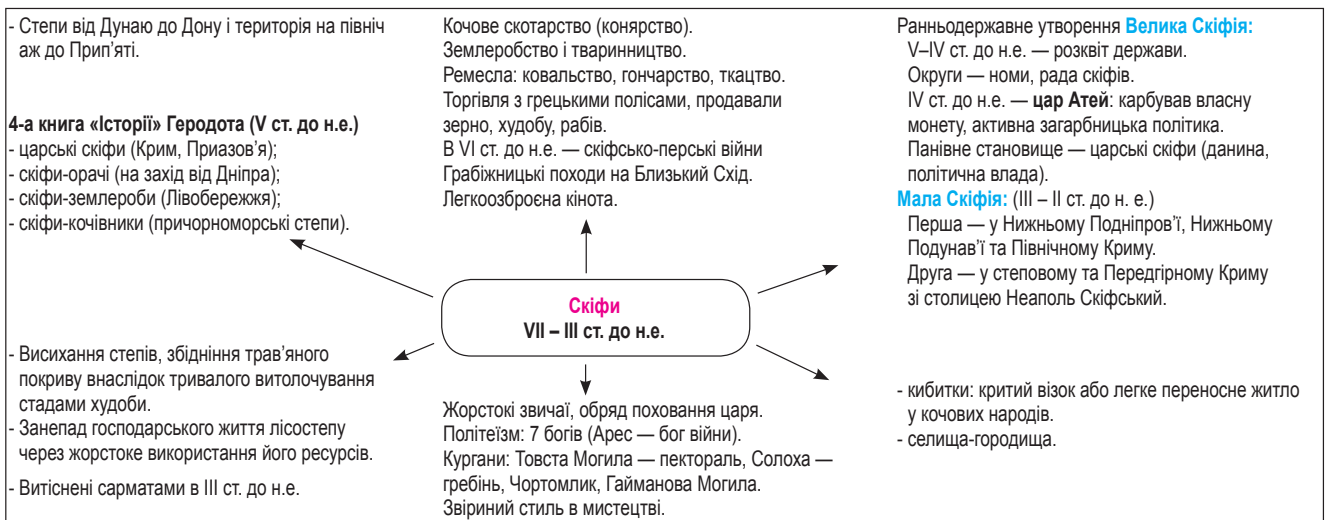
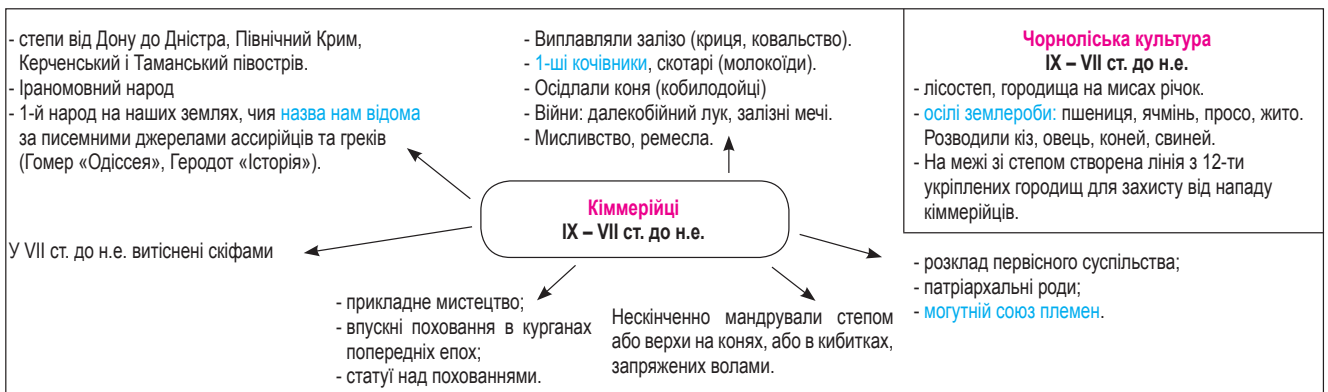
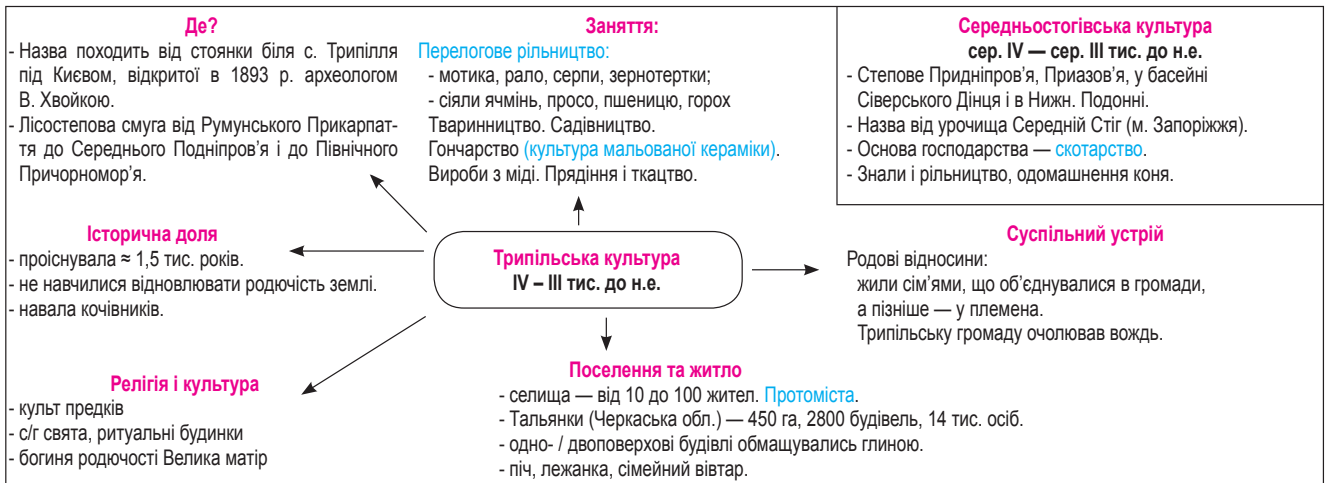
Не менш важливі моменти — цілісність і наочність. Кожній темі відведено невеликий обсяг — лише 1-2 сторінки. Кольорами виділено основні думки. Наприклад, червоним підкреслено підрозділи, на які розбито тему, синім — потрібну інформацію підрозділу. Це — барвисті покажчики для індуктивного методу. Від більш загального до конкретного: в даному випадку індукція — це найкраще, що могла придумати людська думка.

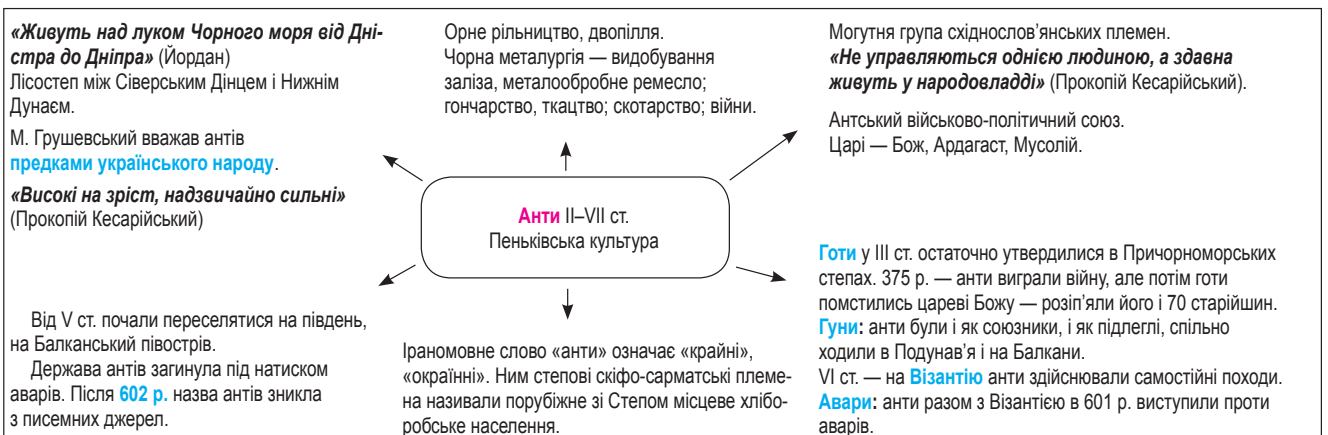
Наше видання відповідає вимогам шкільної програми з історії Міністерства освіти і науки України, у ньому можна знайти відповіді практично на всі запитання ЗНО, оскільки автор опрацював дуже багато шкільних підручників. Крім того, факти звірено з авторитетними довідковими виданнями.

Дані таблиць знадобляться як випускникам шкіл, так і вчителям, наприклад, на підсумкових уроках, для закріплення, систематизації та повторення матеріалу. Видання буде корисним і при самоосвіті, а також усім, хто любить історію нашої Батьківщини.

Привласнювальне господарство		Відтворювальне господарство	
Ранній	Середній	Неоліт	Енеоліт
<p>150 тис.</p> <p>- Неандерталець (Палеоантроп)</p> <ol style="list-style-type: none"> Людина на території України 1 млн р. тому Людське стадо вижити: Збіральництво і полювання на дрібних тварин. Перше кам'яне знаряддя праці — ручне рубило. Стоянки 	<p>35 тис.</p> <p>- Кроманьйонець (Неоантроп)</p> <ol style="list-style-type: none"> Номо sapiens Родова громада: - рід - матриархат Релігія: - тотемизм - анімизм - фетишизм - магія Мистецтво Добування вогню Різці, ножі, сокири; знаряддя з кістки і рогу; голки, шила. 	<p>7 тис.</p> <p>Неолітична революція</p> <ol style="list-style-type: none"> Перехід від привласнючого до відтворюючого господарства Землеробство Скотарство Керамічні вироби Прядіння і ткацтво Наземні будівлі Шліфування, пиляння, свердління каменю Осгий спосіб життя <p>- Кам'яна Могила (Запоріжжя)</p>	<p>4 тис.</p> <p>мідь</p> <p>Трипільська культура</p> <ol style="list-style-type: none"> Рільне (орне) землеробство Тяглова сила бика Садівництво Скотарство Культура мальованої кераміки Протоміста Родові відносини Богиня родючості <p>- с. Майданецьке (Черкаська обл.)</p> <p>- с. Трипілья (Київщина)</p>
<p>11-10 тис.</p> <p>Розтанув льодовик</p> <ol style="list-style-type: none"> Сучасні природні умови Рослинна їжа Рибальство (гарпун) Плоти, човни Лук і стріли — 1-й механічний пристрій Одомашнення собак Мікроліти і мегаліти Ліжй взимку Формується племінна організація Залюднення всієї території України <p>- Мурзак-Коба (Крим)</p>	<p>1 тис.</p> <p>Неолітична революція</p> <ol style="list-style-type: none"> Річне (орне) землеробство Тяглова сила бика Садівництво Скотарство Культура мальованої кераміки Протоміста Родові відносини Богиня родючості <p>- с. Майданецьке (Черкаська обл.)</p> <p>- с. Трипілья (Київщина)</p>	<p>2 тис.</p> <p>1-й сплав (бронза): сплав міді і олова</p> <ol style="list-style-type: none"> Розселення індоєвропейців 1-й суспільний поділ праці — 2 світи: <p>землероби лісостепу:</p> <ul style="list-style-type: none"> культура шнурової кераміки. Її носії були предками германців, балтів, слов'ян. комарівська культура катакомбна культура зрубна культура <p>скотарі степу:</p> <ul style="list-style-type: none"> ямна культура зрубна культура <ol style="list-style-type: none"> Колісний транспорт Патріархат 3 роду виділяється парна сім'я. Союзи племен 	<p>1 тис.</p> <p>Розклад первісного су-ва зростання продуктивності праці</p> <ol style="list-style-type: none"> Різке зростання продуктивності праці Суздська община зростання соціальної нерівності Світ кочовиків Другий суспільний поділ праці: ремесло відокремлюється від землеробства

7 племінних об'єднань,

що мешкали на території сучасної України:
Поляни — Середнє Подніпров'я;
Деревляни — між ріками Случ і Дніпро, Прип'ять і Тетерів;
Сіверяни — у басейні Десни, Сейму, Сули;
Волиняни (дуліби, бужани) у басейні р. Західний Буг і р. Горинь;
Хорвати — регіон Карпат та Прикарпаття;
Уличі — Південно-Бузький регіон;
Тиверці — у межиріччі Прута і Дністра.

Племінні князіння

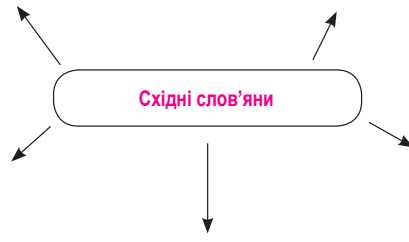
Верховним органом племінного самоврядування було віче — народні збори дорослого чоловічого населення. Вищий виконавчий орган — князівська влада, яка перетворилася з виборної на спадкову.
Навколо князя гуртувалася дружина — постійна організація професійних воїнів. Укріплені племінні центри — городища перетворилися на міста Київ, Чернігів, Галич.

Додержавні об'єднання:

VII ст. — Дулібський союз.
Племінним центром було Зимнівське городище (неподалік Володимира на Волині).
VII–VIII ст. — Полянський союз.
VIII–IX ст.
Куявія — Київське князівство Аскольда;
Славія — князівство Рюрика і Олега (Новгородська земля).

Теорії виникнення Київської держави:

Норманська (варязька): ґрунтується на інформації про запрошення варягів Рюрика, Трувора та Синеуса в землі словенів, кривичів і весі для управління ними.
Слов'янська (автохтонна): східнослов'янські племена впродовж VII — VIII ст. самостійно пройшли тривалий шлях державотворення, заклали й розбудували столицю своєї держави, мали власну князівську династію Києвичів, активно налагоджували відносини із сусідніми державами.
Компромісна (слов'яно-варязька).

Сусіди

Болгари. Після того, як авари залишили Причорномор'я, там поселилися тюркомовні болгари.
VII ст. — Велика Болгарія — Північне Причорномор'я і Приазов'я;
VIII ст. — під тиском хозарів частина болгар переселилися на Балкани, де були асимільовані слов'янами — у 679 р. утворилось Болгарське царство, а ще частина переселилась на Волгу — Волзька Булгарія (сучасний Татарстан).
VII ст. між Доном і Волгою — Хозарський каганат — об'єднання тюркомовних племен.
VIII ст. — хозари запанували в Причорноморських степах. Свою владу вони поширювали й на слов'янські племена. Поляни, сіверяни, в'ятичі платили їм данину.
Візантія — головний торговельний партнер. Торговельний шлях «із варяг у греки».
Нормани або вікінги (варяги) — воявичі народи, які жили в Скандинавії. Словени, кривичі, чудь, меря платили їм данину. Варяги на Русь прибували як купці або наймані військові дружини, їх тут було не багато, і вони швидко асимілювалися.

Аскольд і Дір — нащадки Кия чи варяги?
Дір: співправитель, воєвода чи князував раніше?

Візантійські хроністи називали «прегордим каганом скіфським»

Владу Києва, крім полян, визнали племена деревлян, частина сіверян і дреговичів.

882 р. — «І прибули Олег та Ігор до гір київських». «Ви оба не є князі, ні роду княжого. А я єсмь роду княжого. А се — син Рюриків. І вбили вони Аскольда і Діра...»

860 р. — морський похід проти Візантії. Семиденна облога Константинополя русичами. Підписавши договір, Візантія фактично визнала Русь як державу.

Рюрик — запрошений в Новгород варязький князь; об'єднав північні східнослов'янські племена довкола Новгороду.
Олег — родич Рюрика чи його воєвода.

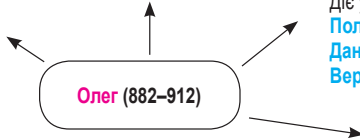
882 р. — утворення Русі
І сів Олег, князюючи, в Києві, і мовив Олег: «Хай буде се мати городом руським» (Київ)
Об'єднання Північної та Південної Русі стало основою виникнення загальноруської держави.

Київська держава

Олег став правити державою від імені малолітнього Ігоря. Русь — федерація племен, але зміцнюється влада київського князя. Підвладна знать переходить у васальну залежність від свого сюзерена.
Діє усне, звичаєве право — «Закон Руський».
Полюддя — збір данини.
Данина — це продукти і мисливська здобич.
Вєрв — сусідсько-територіальна община.

Соціальна піраміда:

- 1) Феодальна драбина: Великий князь Київський, удільні князі, бояри — «воїн», «вельможа», князівські дружинники.
2) Волхви, відуни — служителі язичницького культу.
3) Міщани — жителі міст.
4) Селяни: вільні — смерди і залежні — рядовичі (за договором), закупи потрапили в залежність за позику, холопи, челядь — у повній власності феодала.

Походи на Каспійське узбережжя й Кавказ.
Смерть від укусу змії. «Від коня свого, якого ти любиш і на якому ти їдиш, від нього ти вмреш...».

Два походи проти Візантії:

907 р. Кораблі на колесах. Щит на воротах Константинополя. Вігідний договір. Сплата кожному руському воїну по 12 гривень. Щорічна данина Русі. Право руських купців на безмитну торгівлю.
911 р. Уточнені умови договору 907 р. Взаємна допомога між державами. Безкоштовне проживання і повне забезпечення руських купців упродовж 6 місяців в Константинополі.

Син князя Рюрика
Посилення центральної влади.

914 р. — вийшли з покори деревляни, приборкав і наклав на них більшу данину.

Боровся з улчицями.
915 р. — відбив наскоки печенігів.

945 р. — повстання деревлян

Ігор організував додаткове збирання данини з деревлян. «Якщо внадиться вовк до овець, то вносить по одній все стадо, якщо не уб'ють його». Деревляни вбили Ігоря.
Язичник, але доброзичливе ставлення до християнства (церква Святого Іллі).

943 р. — похід до Каспійського моря та Закавказзя. Повернувся з великою здобиччю.

Два походи проти Візантії

941 р. Невдалий. Наразились на грецький вогонь візантійців: «через труби пускали вогонь на руські судна».
944 р. Договір без бою. На пергаменті у двох примірниках. Русь платила мито, надавала допомогу Візантії.

Помста
Перше посольство з човном в яму, друге — в лазні спалила. Ціле літо облога м. Іскоростень: **«Дайте мені од двора по 3 голуби і 3 горобці».**

Дружина Ігоря
Регент (Святослав малолітній)

Охрестилася
Встановлювала хрести. **«Вона була передвісницею християнської землі, як вранішня зоря перед сонцем».**
Свята, Рівноапостольна.

Ольга (945–964)

Вперше **ліквідувала місцеве княжіння.**
Скасувала правління деревлянського князя Мала. Деревлянську землю підпорядкувала безпосередньо Києву.

Дипломатія

957 р. **Візантія**
Візит Ольги до Царгорода
Імператор Константин Багрянородний

959 р. **Німеччина**
Посли до Оттона I
Місія єпископа Адальберта 961р.

Реформи
Упорядкування податкової системи.
Устави, уроки, оброки — це розміри і види данини, норми податків і повинностей.
Погости, становища — місце збору данини, осередки князівської влади на місцях.
Ловища — визначила багаті хутровим звіром території, де встановила знаки князівської влади — знамення.

Князь-воїн
Останній вікінг. **Хоробрий.** Завойовник. Александр Македонський нашої епохи. **«Чистий запорожець на київському столі»** (М. Грушевський). **«Іду на ви»**, ходив **«яко пардус»** (Нестор).

Печеніги
968 р. — печеніги **оточили Київ.**
«Ти, княже, чужої землі шукаєш і дбаш про неї, а свою полишив...». Святослав помчав у Київ **«і прогнав печенігів у поле».**
972 р. — хан Куря **біля Дніпровських порогів** атакував русичів і всіх перебив. Чаша з голови князя: **«Чужих бажачи, свою погубив».**

Святослав (964–972)

Походи на Схід (964–966 рр.)
Похід на Оку і Волгу — в'ятичі; Волзька Булгарія. **Розгромив Хозарський каганат:** Біла Вежа, Ітіль. Уздовж Каспійського моря і Кавказу (яси, касоги). Сприятливі умови купцям для торгівлі.

Балканські походи

967–968 рр.
968 р. підкорив уличів і тиверців. **Союз з Візантією** (Никифор Фока). Святослав **«подоував болгар, взявши 80 городів по Дунаю, і сів, князюючи там, у городі Переяславці, беручи данину».**

969–971 рр.
Новий імператор Іоанн Цимісій. **Війна з Візантією.** Перша в житті поразка — під Аркадіополем. Повернувся до Доростолу — три місяці в облозі: **«Не посоромимо землі Руської».** **«Мертві сорому не знають».** Угода з імператором.

Адміністративна реформа
Мета: зосередити **всю владу** на місцях в руках **єдиної династії.**
Ярополк на київському престолі.
Олег — у Деревлянській землі.
Володимир (позашлюбний) — в Новгороді.

Боротьба за владу:
Ярополк на Овруч — Олег загинув. Ярополк захопив Новгород, Володимир втік. Володимир з варягами захопив Київ. Ярополк загинув від варязького меча. Володимир **«став княжити у Києві один».**

Зовнішня політика:
Боротьба з печенігами:
Кирило Кожум'яка (Переяслав), Ілля Муромець, облога Білгорода. Зміцнив **міжнародний авторитет** Русі: дипломатичні відносини з Візантією, Чехією, Угорщиною, Польщею, Німеччиною, Болгарією. Започаткував **«шлюбну дипломатію»** руських князів.

Завершив формування території Київської Русі
Прилучив до Києва **всі східнослов'янські племена:** землі волинян і хорватів: Перемішль, Червень, Белз, Тербовля. Закарпаття, в'ятичі, радимичі, ятвяги, тиверці, уличі, Тмутараканське князівство.

Володимир (980–1015)

Запровадження християнства як державної релігії — 988р.
Для посилення єдиної держави і створення єдиного світогляду.
- Вибір віри — послы для «випробування віри».
- **Охрестився в Корсуні** (Херсонесі).
- Поскидали кумирів (ідолів).
- Зводили нові церкви: Святого Василя,
- 996 р. церква Богородиці — **Десятинна** (мармурова, кам'яна).
Тісніше згуртування навколо Києва різноплеми́нних територій. Міжнародне визнання Русі.
Бурхливий **розвиток культури.**
- 989 р. — **перша школа** для дітей знаті.

Реформи
Мета: **консолідація руських земель.**

- Адміністративна:** позбавив влади місцеву племи́нну знать, замінив її посадниками. Створив 8 округів. Замінив родоплеми́нний поділ на територіальний;
- Військова:** ліквідовано «племи́нні» військові об'єднання і утворювалося військо на основі розданих земельних володінь;
- Судова:** розмежовано княжий і церковний суд. Усний кодекс правових норм **«Устав земляний»;**
- Фінансова:** почав карбувати власні гроші: **златники і срібники;**
- Було запроваджено **державну символіку.** Герб Володимира — **тризуб;**
- Градобудівна:** муроване будівництво. Розбудова Києва: дитинець (10 га) — «град Володимира»;
- Оборонна:** будував захисні вали — змієві, щоб ковічки не перетворили південноруські землі на свої випасні угіддя.
- 980 р. Спроба реформувати язичництво.**
Володимирове шестибожжя — єдиний пантеон язичницьких богів.
Перун (бог блискавки і грому) — верховний бог,
Хорс бог сонця,
Дажьбог бог сонця, лісів, світла, садів і добра,
Стрибог бог вітрів,
Симаргл бог вогню,
Мокош богиня родючості, рукоділля, мистецтва і води.